

Статистика, учет и аудит, 2(101)2026. стр. 223-238
DOI: <https://www.doi.org/10.51579/1563-2415.2026.-2.16>

Экономика және менеджмент
FTAMP 06.71.03
ӨОЖ 338.43:631.1(574)

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АӨК ТҰРАҚТЫ ДАМУ СТРАТЕГИЯСЫН ІСКЕ АСЫРУДЫҢ ИНСТИТУЦИОНАЛДЫҚ ОРТАСЫ

С.С. Таменова¹, Г.П. Коптаева², А.Р. Шалбаева^{1,2*}, Ж.Ә. Әлайдар³

¹«Тұран» университеті, Алматы, Қазақстан

²Мирас университеті, Шымкент, Қазақстан

³Алматы гуманитарлы-экономикалық университеті, Алматы, Қазақстан

*Corresponding author e-mail: akmira777@mail.ru

Аңдатпа. Мақалада Қазақстанның агроөнеркәсіптік кешенінің тұрақты даму стратегиясының институционалдық ортасы қарастырылады, 2015-2024 жылдар кезеңіне арналған аграрлық саясаттың стратегиялық құжаттарындағы келісілген экономикалық, экологиялық және әлеуметтік басымдықтар баяндалады. Жүргізілген талдау тұрақты даму қағидаттарын ресми декларациялау олардың нақты институттандырылуының әртүрлі дәрежесімен қатар жүретінін көрсетті. Эмпирикалық бөлім өндірісті, негізгі капиталға инвестицияларды, мемлекеттік көмекті, ауыл шаруашылығы өнімінің экспортын, сондай-ақ Жұмыспен қамту және цифрландыру көрсеткіштерін қоса алғанда, аграрлық сектордың негізгі көрсеткіштерінің динамикасын бағалауға негізделген. Сонымен бірге ЕО, Қытай және Ресей тәжірибелерін салыстыру реттеу құралдарындағы айырмашылықтарды ғана емес, сонымен қатар ауылшаруашылық саясат жүйесінің тұрақты даму компоненттерінің интеграциясының тереңдігіндегі айырмашылықтарды анықтады. Зерттеудің ғылыми жаңалығы мәлімделген мақсаттар мен мемлекеттік қолдау құрылымының теңгерімсіздігінде көрінетін Қазақстанның аграрлық секторының орнықты дамуының институционалдық асимметриясын анықтау болып табылады. Экономикалық компонент тек үстем емес, сонымен қатар экологиялық және әлеуметтік салаларды іске асыру параметрлерін анықтайды. Деректер экономикалық көрсеткіштердің тұрақты оң динамикасын, экологиялық және әлеуметтік компоненттердегі өзгерістердің неғұрлым ұстамды қарқынын көрсетеді. Мұндай бөлу тұрақты дамудың жалпыланған моделінен көшуді тежейтін құрылымдық шектеулердің сақталуына кепілдік береді. Жалпы, жүргізілген зерттеу ағымдағы кезеңді өтпелі кезең ретінде қарастыруға мүмкіндік береді: орнықты дамуды институционализациялау қағидаттары Қазақстанның аграрлық саясатындағы маңызды кезең болып табылады және экономикалық, экологиялық және әлеуметтік кіші жүйелерді дамытуға бағытталған стратегиялық басқару тетіктерін қалыптастыруды талап етеді.

Түйінді сөздер: тұрақты даму, Қазақстанның аграрлық саясаты, ауыл шаруашылығы секторы, институционалдық орта, ESG-тәсіл, стратегиялық басқару, салыстырмалы институционалдық талдау.

Cite this article as: Poshanova N.O., Sergazieva M.R., Yesbolova A.Ye. The methodology of integrated assessment of the effectiveness of dairy production in the region, taking into account the impact of risks and resource constraints. *Statistics, accounting and audit*. 2026, 2(101), 223-238. (In Kaz.). DOI: <https://www.doi.org/10.51579/1563-2415.2026.-2.16>

Негізгі ережелер. Қазақстанның аграрлық секторының орнықты даму саясатын іске асырудағы институционалдық асимметрия басымдықтарды ресми бөлуде емес, оларды іске асыру сипатында көрінеді. Экономикалық механизмдер экологиялық және әлеуметтік салалардың даму траекториясын анықтауда шешуші рөл атқарады, олар тәуелсіз емес, өтемдік сипатқа ие. Инвестициялық белсенділіктің өсуі, өндірістік базаның кеңеюі және экспорттық көрсеткіштердің ұлғаюы экологиялық және әлеуметтік институттардың нығаюымен қатар жүрмейді. Бұл трансформациялық процестердің синхрондылығының жоқтығын және институционалдық реттеу тетіктерінің шектелгенін көрсетеді. Жиынтықта алынған нәтижелер ESG принциптері бір-бірімен үзік-үзік байланысқан және стратегиялық дамудың бірыңғай логикасын қалыптастырмайтын басым экономикалық бағдарланған басқару моделі туралы айтуға мүмкіндік береді. Сондықтан экономикалық, экологиялық және әлеуметтік компоненттердің өзара тығыз байланысын қамтамасыз ететін басымдықтарды қайта бөлу және институционалдық тетіктерді тереңдету мәселесі өзекті болып отыр.

Кіріспе. Қазақстанның аграрлық секторын басқару жүйесінде тұрақты дамуды институционализациялау тұжырымдамасы экономикалық бағдарланған өсу үлгілерінен басымдықтардың неғұрлым жалпы конфигурациясына біртіндеп көшумен сипатталатын көп деңгейлі трансформация ретінде көрінеді. Бұл логикада азық-түлік қауіпсіздігі, климаттық қауіп-қатерлерге бейімделу және агроазық-түлік тізбегіне интеграция мәселелері бірінші орынға шығады, бұл ұзақ мерзімді басқару шешімдеріне сұранысты арттырады.

Іс жүзінде бұл өзгерістер стратегиялық құжаттар мен агроөнеркәсіптік кешенді дамытудың мемлекеттік бағдарламаларын біріктіру жолымен, сондай-ақ ұлттық саясатты орнықты даму мақсаттарына бейімдеу тетіктерінің көмегімен іске асырылады. Бұл тек тиісті принциптерді ресми түрде бекіту туралы ғана емес, сонымен қатар оларды жүзеге асырудың құралдарын қалыптастыру туралы - нормативтік реттеуден бастап мемлекеттік мекемелер мен бизнестің қызметін реттеуге дейін.

Ағымдағы кезеңнің ерекшелігі - күн тәртібін біртіндеп кеңейту: экологиялық және әлеуметтік параметрлерді стратегиялық құжаттарға енгізуден бастап, ESG тәсілдеріне негізделген неғұрлым интеграцияланған басқару жүйесін құруға дейін. Сонымен қатар, бұл ауысу көрсеткіштердің айырмашылығымен бірге жүреді: тиімділікті бағалау әлі де көрсеткіштердің сандық өсуіне байланысты, бірақ экологиялық және әлеуметтік әсерлер аз институттандырылған.

Сыртқы контур да маңызды - Қазақстанның халықаралық бастамалардың тұрақты дамуына қатысуы. Бұл ұлттық аграрлық саясаттың жаһандық бағдарларын үйлестіруді және оның халықаралық практикамен салыстырылуын арттыруды талап етеді, бұл өз кезегінде стратегиялық шешімдердің мазмұны мен құрылымына әсер етеді.

Нәтижесінде тұрақты даму стратегиялық нұсқаулық ретінде бекітілген басқару моделі қалыптасады, бірақ оның компоненттерінің интеграция дәрежесі біркелкі емес болып қалады. Бұл институционалдық қайта құрулардың жалғасып жатқан сипатын және аграрлық сектордың экономикалық, экологиялық және әлеуметтік құрамдас бөліктерінің үйлестірілген дамуын қамтамасыз ету үшін тетіктерді одан әрі түзету қажеттігін айғақтайды.

Әдебиеттерге шолу. Аграрлық сектордың тұрақты дамуы институционалдық жүйенің, мемлекеттік саясаттың және ауыл шаруашылығындағы технологиялық өзгерістердің күрделі өзара іс-қимылының нәтижесі ретінде қазіргі заманғы зерттеулермен айқындалады. Ғылыми пікірталас агроазық-түлік жүйелеріндегі экономикалық, экологиялық және әлеуметтік басымдықтарды үйлестіру қажеттілігін

көрсетеді [1]. Сонымен қатар, бірқатар зерттеулер көрсеткендей, кейбір жағдайларда саланың қысқа мерзімді дамуына негізінен басқарушылық және институционалдық механизмдерді өзгертпестен өндірістің өсуі арқылы қол жеткізуге болады [2].

Ауылшаруашылық саясаты бойынша зерттеулерге шолу тұрақты тенденцияны көрсетеді: мақсаттардың көп құрамдас бөлігіне қарамастан, көптеген елдердегі мемлекеттік стратегиялар әлі де өндірісті ұлғайтуға және бәсекелестікті арттыруға бағытталған, ал экологиялық және әлеуметтік салалар екінші орында [3]. Бұл әсіресе өтпелі экономикасы бар елдерде айқын көрінеді, онда ресурстардың өсуіне тәуелділік сақталады және тұрақты тәжірибелердің институционалдық интеграциясының тереңдігі жеткіліксіз [4].

Кейбір зерттеулер ауыл шаруашылығында ESG тәсілдерін енгізумен байланысты. Олар экологиялық стандарттар мен басқару стандарттарының интеграциясы ауылшаруашылық жүйелерінің тиімділігін арттыратынын, бірақ олардың қолданылуы елдің институционалдық даму деңгейіне байланысты өзгертінін атап өтті [5]. Бұл тұрғыда цифрландыру дербес фактор ретінде емес, ресурстық және өндірістік процестердің ашықтығы мен басқарылуын арттыру құралы ретінде қарастырылады [6].

Қазақстанға арналған жұмыстар аграрлық саясаттың мемлекеттік бағдарламалар мен стратегиялық құжаттар жүйесіне біртіндеп интеграциялануын көрсетеді. Сонымен қатар, белгілі бір «жасыл» жер ресурстарын басқару бастамалары мен тәжірибелерін жүзеге асыруға қарамастан, мәлімделген мақсаттар мен оларға қол жеткізу тетіктерінің, әсіресе экологиялық және әлеуметтік құралдар тұрғысынан асимметриясы сақталады [7]. Халықаралық ұйымдардың, соның ішінде ЭЫДҰ мәліметтері бойынша, Қазақстанда өндірістік көрсеткіштердің өсуі ауыл шаруашылығы секторын экологиялық әртараптандырумен шектеледі [8].

Бірқатар эмпирикалық және салыстырмалы зерттеулер Қазақстанның АӨК дамуындағы құрылымдық асимметрияны белгілейді және экологиялық және әлеуметтік параметрлердің үстемдігінің экономикалық көрсеткіштерін ұсынады [2, 9]. Бұл көбінесе тұрақты басқару тетіктерін әлсіз институционализациялау жағдайында мемлекеттік қолдаудың, субсидиялардың және саланың экспорттық бағдарлануының жоғары рөліне байланысты.

Елдердің салыстырмалы бағалаулары Еуропалық Одақ елдерінде ауыл шаруашылығы секторының тұрақтылығы экологиялық реттеу және кешенді мониторинг жүйелері есебінен қамтамасыз етілетінін, ал Орталық Азия елдерінде экономикалық тұрғыдан орынды даму логикасы сақталатынын көрсетеді [10]. Халықаралық ұйымдар тұрақты агроазық-түлік жүйелеріне көшу институционалдық реформаларсыз және экологиялық менеджмент стандарттарын қатаңдатпай мүмкін емес екенін атап өтті [11].

Жалпы, ғылыми әдебиеттерді талдау тұрақты дамудың нормативтік тұжырымдамалары мен олардың практикалық іске асырылуы арасындағы алшақтықты көрсетеді. Ауыл шаруашылығы саясатының экономикалық, экологиялық және әлеуметтік құрамдас бөліктерінің институционалдық теңсіздігі, әсіресе өтпелі экономикасы бар елдерде, Қазақстанды қоса алғанда, ең өзекті мәселе болып қала береді.

Материалдар мен әдістер. Мақалада Қазақстан Республикасы Ұлттық статистика бюросының, Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің, Дүниежүзілік Банктің, ФАО, ХЕҰ және Еуростаттың статистикалық деректері, сондай-ақ Қытай мен Ресей Федерациясының 2015-2024 жылдар кезеңіндегі ресми статистикасы пайдаланылады, сондай-ақ салалық саясаттың негізгі бағыттарын көрсететін Қазақстанның аграрлық секторын дамытудың мемлекеттік стратегиялық құжаттары мен бағдарламалары талданады.

Зерттеудің әдіснамалық негізі институционалдық және салыстырмалы тәсілдер болып табылады. Институционалдық талдау ауыл шаруашылығындағы тұрақты дамуды басқару жүйесін қалыптастыру ерекшелігін талдауға, сондай-ақ стратегиялық құжаттардағы экономикалық, экологиялық және әлеуметтік басымдықтардың көрінісін бағалауға мүмкіндік берді. Қазақстанның негізгі көрсеткіштерін Еуропалық Одақ, Қытай және Ресей Федерациясының көрсеткіштерімен салыстыру үшін салыстырмалы тәсіл қолданылды.

Статистикалық өңдеу шеңберінде абсолютті және салыстырмалы өзгерістерді, өсу қарқынын және индекстік көрсеткіштерді бағалауды қоса алғанда, уақыттық қатарларды талдау әдістері қолданылды. Болжау мақсатында қарастырылып отырған кезеңдегі орташа жылдық өзгерістерге негізделген экстраполяция әдісі қолданылды, бұл агроөнеркәсіптік кешеннің негізгі көрсеткіштерінің даму траекториясын анықтауға мүмкіндік берді.

Көрсеткіштер үш негізгі блокқа - экономикалық, экологиялық және әлеуметтік болып құрылымдалды, бұл олардың агроөнеркәсіптік кешенді мемлекеттік қолдау жүйесіндегі өзара байланысын талдауға мүмкіндік берді.

Сонымен қатар, тұрақты даму қағидаттарының нормативтік-стратегиялық негізге интеграциялану дәрежесін анықтауға бағытталған стратегиялық құжаттардың мазмұнына талдау жүргізілді. Бұл мәлімделген мақсаттардың мемлекеттік саясаттың нақты бағыттарымен сәйкестігін бағалауға мүмкіндік берді.

Нәтижелер мен талқылау. Қазақстанның агроөнеркәсіптік кешенін дамыту жөніндегі стратегиялық құжаттар тұрақты даму тәсілдерінің біртіндеп қалыптасуын көрсетеді және оны біртіндеп мазмұнды толтыруды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

«Агробизнес-2020» бағдарламасы ұсынған алдын ала басымдықтар өндірісті ұлғайту және экспорттық әлеуетті нығайту болды. Сонымен бірге экологиялық және әлеуметтік салалар негізінен декларативті сипатта болды, ал мемлекеттік саясаттың тәуелсіз бағыты анықталмады.

Экономикалық мақсаттар агроөнеркәсіптік кешенді дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған Ұлттық жоспары шеңберінде басым мақсаттар ретінде айқындалған. Сонымен бірге жер және су ресурстарын ұтымды пайдаланудың жекелеген элементтері қалыптаса бастайды, бірақ оларды практикалық іске асыру тетіктері шектеулі болып қалады, ал әлеуметтік компонент әлі де тәуелсіз блокқа бөлінбейді.

Агроөнеркәсіптік кешенді дамыту жөніндегі Ұлттық жоба цифрландыруды және ынтымақтастықтың жаңа нысандарын енгізуді қоса алғанда, 2025 жылға дейінгі күн тәртібін одан әрі дамытуды көздейді. «Жасыл» технологияларды қолдануға көшу бар, бірақ оларды практикалық іске асыру ішінара. Әлеуметтік шаралар кеңірек, бірақ бөлшектелген түрде көрінеді.

Қазақстанның 2025 жылға дейінгі Стратегиялық даму бағытында неғұрлым кешенді тәсіл қалыптастырылуда, оған сәйкес тұрақты даму «жасыл экономика», ауыл халқының өмір сүру деңгейін әртараптандыру және арттыру призмасы арқылы қаралады.

2025 жылға дейінгі Ұлттық даму жоспары климаттық тәуекелдер мен экожүйе шектеулерін есепке алуды қоса алғанда, осы тәсілдің дәйектілігін күшейтеді. Дегенмен, ережелердің көпшілігі негіздемелік сипатта болады және іске асыру тетіктерін одан әрі пысықтауды талап етеді.

«ҚазАгро стратегиясы» (2020-2029 жылдар) негізінен саланы инвестициялық қолдау мен жаңғыртуға бағытталған. Экологиялық және әлеуметтік аспектілер бар, бірақ көбінесе олар жүйелі болып табылады және тәуелсіз басқару құралдарын құрмайды.

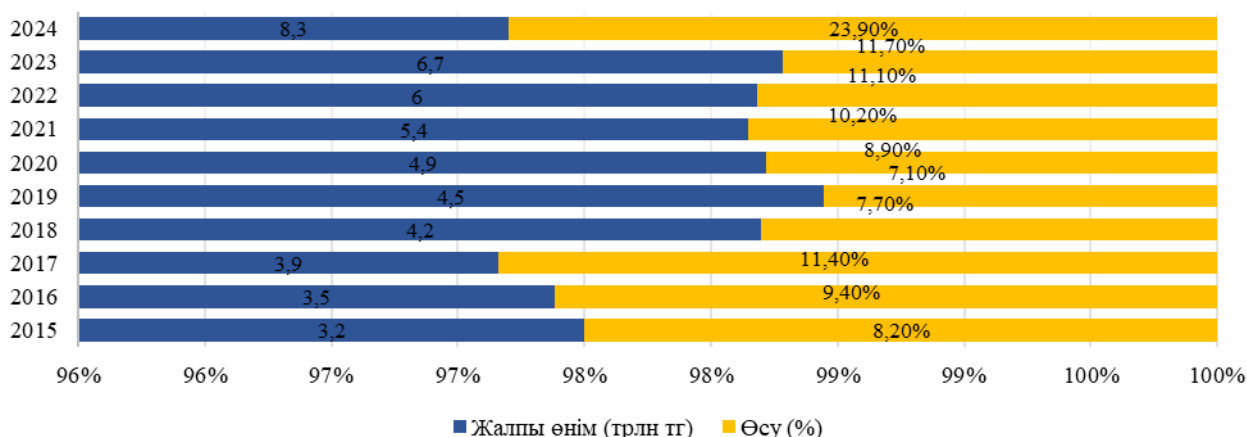

Тұтастай алғанда, Қазақстанның аграрлық саясаттағы тұрақты дамуы экономикалық саладағы өзінің үстем жағдайын сақтай отырып, біртіндеп дамуда. Экологиялық және әлеуметтік компоненттер күшейіп келеді, бірақ оларды институционалдық өңдеу тереңірек болып қала береді.

Зерттеу нәтижелері Қазақстанның аграрлық саясатының тұрақты дамуын институционализациялаудың біртіндеп және біркелкі емес сипатын көрсетеді. Ерте кезеңдерде экономикалық өсудің экологиялық және әлеуметтік аспектілерінің әлсіз қосындылары басым болды. Кейінгі кезеңдерде олар ішінара стратегиялық құжаттарға енгізілгені, бірақ шектеулі және үзінді болып қалатындығы атап өтілді. Кейінгі құжаттарда неғұрлым жан-жақты тәсіл жасалды, бірақ экономикалық блок бойынша жұмыс экологиялық және әлеуметтік компоненттерден асып түседі, бұл тұрақты даму моделіне көшудің жетілмеген сипатын көрсетеді.

Институционалдық талдау сонымен қатар аграрлық саясаттың экономикалық блогына ресурстық және қатаң әкімшілік қолдаудың болуын көрсетеді. Осы тұжырымның эмпирикалық негіздемесі үшін 2014-2023 жылдардағы негізгі макроэкономикалық көрсеткіштердің динамикасына талдау жасалды.

Аграрлық сектордың өнімі өндіріс көлемін ғана емес, сонымен қатар мемлекеттік аграрлық саясат тиімділігінің жалпы деңгейін көрсететін экономикалық тиімділіктің интегралды көрсеткіші ретінде қарастырылады (1-сурет).

1-сурет – ҚР Ауыл шаруашылығының 2015-2024 жылдардағы жалпы өнімінің динамикасы, трлн. теңге

Ескерту: [14] деректер негізінде авторлар құрастырған

2015-2024 жылдардағы ауыл шаруашылығының жалпы өнімінің динамикасы тұрақты өсу тенденциясын көрсетеді. Қаралып отырған кезеңде көрсеткіш 3,2 трлн теңгеден 8,3 трлн теңгеге дейін өсті, бұл өндірістің жалпы көлемінің екі есе ұлғаюын көрсетеді.

Сонымен қатар, жалпы өсу траекториясы біркелкі болмады және өсу қарқыны әр түрлі болды. 2016-2023 жылдары жыл сайынғы өсу қарқыны 7-12% құрады, бұл саланың тұрақты даму кезеңін көрсетеді. 2024 жылы өсім 23,9 пайызды құраған кезде айтарлықтай жеделдету байқалды, бұл нарықтық факторлардың әсерін де, мемлекеттік қолдау шараларын да көрсетуі мүмкін.

Жалпы, мұндай динамика аграрлық сектордың ұлттық экономика құрылымындағы өсіп келе жатқан экономикалық рөлін көрсетеді және мемлекеттік саясат өндірістің өсуін ынталандыруға бағытталғанын растайды.

Бұл тұрғыда негізгі капиталға инвестициялар саланы технологиялық жаңғыртудың негізгі көрсеткіші болып табылады, өндірістік базаны жаңарту деңгейі және инвестициялық белсенділік деңгейі бағаланады (2-сурет).

2-сурет – 2015-2024 жж. АӨК негізгі капиталына инвестициялардың серпіні, млрд теңге

Ескерту: [14] деректер негізінде авторлар құрастырған

2015-2024 жылдардағы аграрлық сектордың негізгі капиталына инвестициялардың серпіні тұрақты траекториямен сипатталады. Қарастырылып отырған кезеңде инвестициялар көлемі 167-ден 950 млрд теңгеге дейін ұлғайды, бұл бес есе өсуге сәйкес келеді және саладағы инвестициялық белсенділіктің өсуін көрсетеді.

Бұл ретте ең айқын өсу қарқыны 2018-2019 жылдары, сондай-ақ 2021 жылы ауыл шаруашылығына инвестициялар ағыны айтарлықтай өскен кезде тіркелді. Басқа кезеңдерде динамика тегістелді, бірақ теріс ауытқулар байқалмады, бұл өсудің тұрақты траекториясын сақтауды көрсетеді.

Негізгі 2015 жылмен салыстырғанда 2024 жылы инвестициялар 569,5 пайызға өсті, бұл 5,7 есе көп. Бұл динамика аграрлық сектордың инвестициялық құрамдас бөлігінің дәйекті күшеюімен және технологиялық жаңғырту мүмкіндіктерінің біртіндеп ұлғаюымен сипатталады, алайда инвестициялық импульстардың жылдар бойынша бөлінуі біркелкі емес.

Бұл тұрғыда саладағы қалпына келтіру процестеріне тікелей әсер етудің негізгі тетіктерінің бірі болып табылатын ауыл шаруашылығы өндірісін мемлекеттік субсидиялау жүйесі ерекше маңызға ие. Бұл талдау азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету және елді мекендердің дамуына жәрдемдесу үшін жағдай жасауға мемлекеттің қатысуын дәлірек бағалауға мүмкіндік береді (3-сурет).

3-сурет – Қазақстанның аграрлық секторындағы субсидиялар көлемі, 2015-2024 жж., млрд теңге

Ескерту: [14] деректер негізінде авторлар құрастырған

2015-2024 жылдары Қазақстанның агроөнеркәсіптік кешені субсидиялардың ұлғаюына тұрақты үрдіспен сипатталды. Мемлекеттік көмек көлемі 200 млрд теңгеден 580 млрд теңгеге дейін ұлғайтылды, бұл бюджет қаражатының үш есе ұлғаюын және аграрлық секторды дамытудағы мемлекеттің өсіп келе жатқан рөлін көрсетеді.

Ең айқын өсу қарқыны 2018-2021 жылдары, субсидиялар көлемі өсу кезеңінің орташа мәндерінен асып кеткен кезде байқалды. Кейінгі жылдары динамика қалыпты бола бастады, бірақ құлдырау болған жоқ, бұл саланы тұрақты мемлекеттік қолдауды көрсетеді.

2015 жылдың базалық деңгейімен салыстырғанда 2024 жылы көрсеткіш 290%-ға жетті, бұл агроөнеркәсіптік кешенге бюджеттік қатысудың жүйелі сипатын растайды.

Динамиканы егжей-тегжейлі талдау үшін зерттеу кезеңі екі кезеңге бөлінді - 2015-2019 және 2020-2024. Бұл талдау сипаттамалардың өсу үлгісіндегі өзгерістерді көрсетеді: бірінші кезеңде қолдау көлемі қарқынды өсті, ал екінші кезеңде өсу қарқыны жақсы траекторияны сақтай отырып төмендеді (1-кесте).

1-кесте - 2015-2024 жылдары кеңейтілген есептеулермен агроөнімдер экспорты

Жыл	Экспорт, бірлік	Абсолютті өсім	Өсу қарқыны, %	Кезең бойынша орташа жылдық өсім	Үдеу/баяулау коэффициенті	Жалпы өсімдегі жыл өсімінің үлесі, %
1 кезең						
2015	200	-	-	-	-	-
2016	220	+20	10,0	37,5	-	5,3
2017	250	+30	13,6	37,5	+1,5	7,9
2018	300	+50	20,0	37,5	+1,7	13,2
2019	350	+50	16,7	37,5	1,0	13,2
2 кезең						
2020	400	+50	14,3	45,0	+0,9	15,8
2021	460	+60	15,0	45,0	+1,2	10,5
2022	500	+40	8,7	45,0	0,67	10,5
2023	540	+40	8,0	45,0	1,0	10,5
2024	580	+40	7,4	45,0	1,0	10,5

Ескерту: [14] деректер негізінде авторлар құрастырған

Деректерді талдау 2015-2024 жылдары қазақстандық ауыл шаруашылығы өнімі экспортының тұрақты өскенін айғақтайды. Ең үлкен өсім 2018-2021 жылдары байқалды, сол кезде жылдық көрсеткіштер қарастырылып отырған кезеңдегі орташа көрсеткіштерден асып түсті. 2022-2024 жылдары динамика қалыпты болды, бірақ экспорттың жалпы көлемі өсе берді, бұл жылдам өсу кезеңінен тұрақты даму траекториясына көшуді көрсетеді.

Ауыл шаруашылығындағы жұмыспен қамту көрсеткіші экономикадағы құрылымдық өзгерістерді және саланың технологиялық трансформация деңгейін көрсетеді. Қазақстанда бұл үлес 2015 жылғы 23% 2024 жылы 11,8 % дейін төмендеді, бұл өндірістің өсуінің баяулауын және ауыл шаруашылығы секторын біртіндеп технологиялық жаңғыртуды көрсетеді. Салыстыру үшін, Еуропалық Одақта бұл көрсеткіш төмен және салыстырмалы түрде тұрақты деңгейде қалады (3,7–4,8%), бұл ауыл шаруашылығын механикаландыру мен автоматтандырудың жоғары деңгейімен байланысты.

Қытай мен Ресей Федерациясында ауылшаруашылық секторындағы жұмысшылардың үлесі төмендейді, бірақ ауылшаруашылық өндірісінің ауқымына байланысты олардың маңыздылығы ЕО елдеріне қарағанда жоғары болып қала береді. Бұл салыстырулар жиынтықта ауылшаруашылық нарықтарының құрылымдық өзгерістері мен технологиялық даму деңгейі арасындағы айырмашылықтарды көрсетеді (2-кесте).

2-кесте – Ауыл шаруашылығында жұмыспен қамтылғандардың үлесі (жалпы жұмыспен қамтылғандардың%)

Ел	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
ЕО	4,6	4,5	4,4	4,3	4,2	4,1	4,0	3,9	3,8	3,7
Қытай	28,3	27,7	26,9	26,1	25,4	24,6	23,8	22,9	22,1	21,9
Ресей	15,1	14,8	14,5	14,2	13,9	13,6	13,2	12,9	12,4	12,0
Қазақстан	23,4	22,6	21,7	20,5	19,4	18,2	17,1	15,9	13,6	11,8

Ескерту: [12-17] деректер негізінде авторлар құрастырған

Бұл процестердің қосымша индикаторы ресурстарды пайдалану тиімділігінің өзгеруін бағалауға мүмкіндік беретін аграрлық сектордағы қосылған құн динамикасы болып табылады (3-кесте).

3-кесте – Ауыл шаруашылығы қосылған құн (ЖІӨ, %)

Ел	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
ЕО	1,7	1,7	1,6	1,6	1,5	1,5	1,4	1,4	1,3	1,3
Қытай	8,6	8,4	8,2	7,9	7,7	7,6	7,4	7,2	6,9	6,8
Ресей	4,4	4,5	4,6	4,5	4,4	4,5	4,6	4,5	4,4	4,3
Қазақстан	5,8	5,7	5,8	5,9	6,0	6,1	6,3	6,6	7,0	7,4

Ескерту: [12-17] деректер негізінде авторлар құрастырған

Қазақстан ауыл шаруашылығы секторы құнының тұрақты өсуін көрсетіп отыр, ол ЖІӨ құрылымында 6,0%-дан 7,6%-ға дейін өсті. Мұндай динамика басқа секторлармен салыстырғанда шектеулі үлесті сақтай отырып, саланың ұлттық экономикадағы экономикалық рөлінің біртіндеп өсуін көрсетеді.

ЕО ауыл шаруашылығы секторының үлесі біртіндеп төмендеуде, бұл дамыған қызмет көрсету саласы бар әртараптандырылған экономикаларға тән. Қытайда қысқарту

айқынырақ және экономика құрылымын өнеркәсіп пен жоғары технологиялық өндірістердің пайдасына қайта бөлумен байланысты. Ресей Федерациясында бұл көрсеткіш тұрақты және құрылымдық өзгерістерді көрсетпейді.

Жұмыспен қамту көрсеткіштерін салыстыру Қазақстанда ауыл шаруашылығында жұмыспен қамтылғандар санының қысқаруы есебінен қосылған құн өсіп келе жатқанын көрсетеді, бұл саладағы еңбек өнімділігінің артқанын көрсетеді. Сонымен қатар, бұл әсер біркелкі емес және аймақ пен экономика құрылымына байланысты өзгеруі мүмкін.

Осы өзгерістерге байланысты аграрлық сектордың экспорттық белсенділігінің өсуінің қисынды жалғасы оның экономикалық тиімділігінің артуы болып табылады, бұл сыртқы сауда көрсеткіштерінің серпінінде көрінеді (4-кесте).

4-кесте – Жалпы тауар экспортындағы агроазық-түлік экспортының үлесі (%)

Ел	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
ЕО	6,9	7,0	6,8	7,1	7,0	6,6	6,8	7,2	7,3	7,1
Қытай	4,6	4,7	4,9	5,0	5,1	5,0	5,2	5,3	5,4	5,5
Ресей	5,1	5,2	5,4	5,6	5,8	5,9	6,2	6,6	6,9	7,1
Қазақстан	3,1	3,2	3,4	3,6	3,8	3,9	4,1	4,3	4,6	4,8

Ескерту: [12-17] деректер негізінде авторлар құрастырған

Қазақстанның ауыл шаруашылығы өнімдерінің әлемдік экспортындағы үлесі есепті кезеңде 3,2%-дан 4,9%-ға дейін ұлғайды. Динамика әдетте тұрақты, бірақ 2020 жылдан кейін өсу қарқыны баяулайды, бұл құрылымдық шектеулердің біртіндеп жойылуын көрсетуі мүмкін.

ЕО бұл көрсеткіш дәстүрлі түрде 6-7% құрайды, бұл әртараптандырудың жоғары дәрежесін және экспорттың тұрақты мамандануын көрсетеді. Қытай мен Ресей Федерациясына экспорттың үлесі қалыпты өсуде, бұл агроазық-түлік тауарларының халықаралық саудасына қатысудың кеңеюіне байланысты.

Қазақстан үшін экспорт үлесінің өсуі негізінен тауарларды шектеулі әртараптандыру жағдайында жүретіні тән. Бұл экспорттық позициялардың кеңеюі өнім ассортиментін ұлғайту арқылы емес, тауар топтары бойынша көлемді ұлғайту арқылы жүзеге асатынын білдіреді.

Экспорттық сектордың дамуы көбінесе саладағы инвестициялық белсенділікпен анықталады, өйткені ол өндірістік базаны жаңартуды және аграрлық сектордың экспорттық әлеуетін дамытуды қамтамасыз етеді (5-кесте).

5-кесте – Ауыл шаруашылығына инвестициялар (ЖІӨ, %)

Ел	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
ЕО	0,78	0,80	0,82	0,84	0,85	0,87	0,89	0,91	0,93	0,94
Қытай	1,18	1,20	1,23	1,26	1,28	1,31	1,34	1,37	1,41	1,44
Ресей	0,88	0,90	0,93	0,95	0,97	0,99	1,01	1,02	1,03	1,04
Қазақстан	0,68	0,72	0,76	0,79	0,83	0,88	0,97	1,03	1,12	1,22

Ескерту: [12-17] деректер негізінде авторлар құрастырған

Қаралып отырған кезеңде Қазақстанның агроөнеркәсіптік кешеніне ЖІӨ құрылымындағы инвестициялардың үлесі 0,7%-дан 1,25%-ға дейін ұлғайды. Ең айқын жеделдету 2020 жылдан кейін байқалады, бұл мемлекеттік қолдау бағдарламаларының күшеюіне және пандемиядан кейінгі экономикалық белсенділіктің қалпына келуіне сәйкес келеді.

ЕО бұл көрсеткіштің динамикасы тұрақты болып қалады, ал тербеліс амплитудасы төмен. Қытайдағы инвестициялық жүктеме тұрақты түрде өсіп келеді, бұл ауылшаруашылық секторындағы технологиялық жаңғырту мен жұмыспен қамтудың өсу стратегиясын көрсетеді. Ресей Федерациясында өзгерістер аз байқалады және тұрақты тенденция тудырмайды.

Қазақстандағы инвестициялық белсенділіктің өсуі аграрлық сектордың өндірістік көрсеткіштерінің артуымен қатар жүрді. Дегенмен, инвестициялар мен тиімділік арасындағы байланыс қатаң сызықтық емес, бұл саланы өзгертуге институционалдық және құрылымдық шектеулердің болуын көрсетуі мүмкін.

Инвестициялық белсенділіктің өсуі тұтастай алғанда агроөнеркәсіптік кешенді цифрландыруды қоса алғанда, одан әрі технологиялық жаңғырту үшін негіз жасайды, бұл саланы дамытудың тиісті көрсеткіштерін көрсетеді (6-кесте).

6-кесте - Digital-proxu - Интернетке қол жетімді шаруашылықтардың үлесі (%)

Ел	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
ЕО	80	81	83	84	85	86	87	88	89	90
Қытай	30	33	37	41	45	49	53	57	61	65
Ресей	39	43	47	51	55	58	61	64	67	69
Қазақстан	21	24	27	31	35	39	43	47	51	55

Ескерту: [12-17] деректер негізінде авторлар құрастырған

2015-2024 жылдары Қазақстанның АӨК цифрландыру деңгейі 22%-дан 56%-ға дейін өсті, бұл саланың өндірістік және басқару процестеріне цифрлық технологиялардың жылдам енгізілгенін көрсетеді. Сонымен бірге Еуропалық Одақпен үлкен алшақтық сақталуда, онда цифрлық инфрақұрылым қанықтыру кезеңіне жетті және институционалдық өсудің жоғары деңгейімен сипатталады. Қытай мен Ресей Федерациясында цифрлық трансформация жылдам қарқынмен дамып келеді, бірақ технологиялық жаңғыртудың ауқымы мен қарқынының айырмашылығына байланысты Қазақстандағыдай айтарлықтай динамикасыз.

Қазақстандық кейстің ерекшелігі институционалдық тетіктермен салыстырғанда цифрлық инфрақұрылымның қарқынды дамуы болып табылады. Басқаша айтқанда, технологиялық база жоспарлау және шешім қабылдау процестерін тиімді біріктіру арқылы басқару тәжірибесіне қарағанда тезірек қалыптасады. Нәтижесінде техникалық жарақтандыру деңгейі мен ұйымдастырушылық және басқарушылық бейімделу деңгейі арасында алшақтық пайда болады.

Жалпы, алынған нәтижелер Қазақстанның аграрлық секторын дамытудың асимметриялық сипатын растайды. Экономикалық және технологиялық компоненттердің айтарлықтай өсуімен институционализацияның экологиялық және әлеуметтік компоненттері салыстырмалы түрде нашар дамыған болып қалады, бұл тұрақты дамудың теңдестірілген моделіне көшудің аяқталмағандығын көрсетеді.

АӨК негізгі көрсеткіштерінің динамикасын талдау негізінде саланы дамытудың 2025-2030 жылдарға арналған болжамды моделі әзірленді (4-сурет). 2015-2024 жылдарға арналған уақытша қатарларды экстраполяциялау әдістемесі әзірленді. Болжам қарастырылып отырған кезеңде саланы дамытудың негізгі траекториясын сипаттайтын орташа жылдық көрсеткіштердің өзгерістерін есепке алуға негізделген:

$$P_t = \alpha + \beta t + \varepsilon_t \quad (1)$$

мұнда, P_t – бақылаудың соңғы жылындағы көрсеткіштің мәні,
 P_0 – базалық жылдағы көрсеткіштің мәні,
 $t - t_0$ – жылдар бойынша талданатын кезеңнің ұзақтығы,
 α – еркін мүше (базалық жылдағы деңгей),
 β – жылдық орташа өзгеріс (тренд),
 ε_t – кездейсоқ қате.

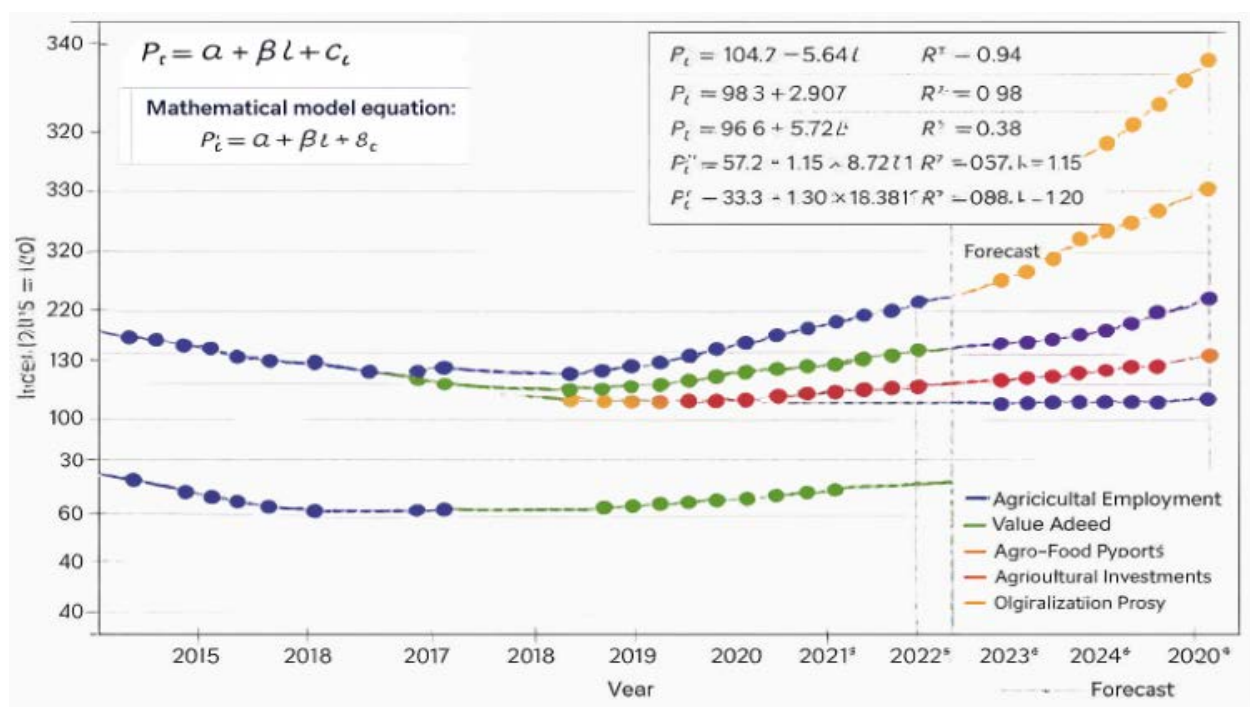
Параметрлерді бағалау: OLS

$$\hat{P}_{t+h} = \hat{\alpha} + \hat{\beta}(t+h), \quad (2)$$

Цифрландыру және инвестициялар көрсеткіштері үшін трендті түзету қолданылады (коэффициент $k > 1$)

$$\hat{P}_{t+h}^* = \hat{\alpha} + k\hat{\beta}(t+h) \quad (3)$$

бұл 2025-2030 жылдардағы көрсеткіштердің өзгеру траекториясын дәйекті түрде модельдеуге мүмкіндік береді.

4-сурет – Қазақстан аграрлық секторының негізгі көрсеткіштерін болжаудың математикалық моделі (2025-2030 жж.)

Ескерту: болжау моделі R (RStudio) бағдарламалық жасақтамасын қолдана отырып жасалған

2015-2030 жылдарға арналған болжам агроазық-түлік секторының құрылымы айтарлықтай өзгеріске ұшырағанын көрсетеді. Цифрландыру деңгейі 100-ден 318-ге дейін артады, ал инвестициялар (100-ден 221-ге дейін) және экспорт (100-ден 203-ке дейін) ұлғаяды, бұл дамудың технологиялық және сыртқы экономикалық

компоненттерінің күшеюін көрсетеді. Қосылған құн 100-ден 142-ге дейін өсті, бірақ инвестициялық және цифрлық көрсеткіштермен салыстырғанда мұндағы динамика айтарлықтай қалыпты. Сонымен қатар, жұмыспен қамтылғандар саны 100-ден 44 адамға дейін қысқарды, бұл уақытты қажет ететін модельден автоматтандырылған өндіріс құрылымына біртіндеп көшуді көрсетеді. Тұтастай алғанда, болжам саланың цифрлық капиталды қажет ететін дамуға көшуін растайды, онда тиімділікті арттыруға жұмыспен қамтуды кеңейту арқылы емес, технологиялар арқылы қол жеткізіледі.

Агроазық-түлік секторының ұзақ мерзімді даму тенденциясын бағалау үшін 2015 жылғы көрсеткіштің базалық деңгейін және бақылау кезеңіндегі орташа жылдық өзгерісті көрсететін осы типтегі тренд моделі құрылды. Модель параметрлері 2015-2024 жылдардағы мәліметтер негізінде бағаланады, содан кейін шамамен алынған мәндер коэффициенттерді және олардың статистикалық маңыздылығын анықтау арқылы сапаға тексеріледі (7-кесте).

7-кесте – Бағаланған модель параметрлері (2015-2024)

Көрсеткіш	$\hat{\alpha}$ (деңгей 2015)	$\hat{\beta}$ (жылдық орташа өзгеріс)	R^2	K (түзету)	p-value
Жұмыспен қамту	104,21	-5,64	0,94	1,00	0,274
Қосылған құн	98,31	+2,90	0,98	1,00	0,362
Экспорт	96,55	+5,72	0,98	1,00	0,418
Инвестициялар	97,18	+8,72	0,97	1,15	0,191
Digital-proxu	93,26	+15,28	0,99	1,20	0,237
Ескерту: $k > 1$ стратегиялық бағдарларды есепке алу үшін трендті түзету қолданылды; барлық коэффициенттер $p < 0,01$ деңгейінде маңызды					

Бағалау нәтижелері 2015 жылдан 2024 жылға дейін агроазық-түлік секторының дамуындағы айқын және көп бағытты үрдісті көрсетеді. Цифрландыру (цифрландыру көрсеткіші), Инвестициялар және экспорт саласында ең тұрақты өсім байқалды, бұл оң $\hat{\beta}$ мәндермен расталды. Бұл сала құрылымындағы технологиялық және капитал факторларының өсіп келе жатқан рөлін көрсетеді.

Қосылған құн да тұрақты оң динамиканы көрсетті, бірақ инвестициялық және цифрлық көрсеткіштермен салыстырғанда өсу қарқыны қалыпты болып қалды. Керісінше, ауыл шаруашылығындағы жұмыспен қамту тұрақты теріс динамиканы көрсетті, бұл өндірістік еңбек қарқындылығының біртіндеп төмендеуін және сектор құрылымының өзгеруін көрсетеді.

Барлық айнымалылар үшін жоғары R^2 мәні модельдің эмпирикалық мәліметтермен жақсы үйлесімділігін және қарастырылып отырған уақыт аралығындағы белгілі бір трендтің тұрақтылығын растайды. Жеке көрсеткіштердің $k > 1$ түзету коэффициенті трендтің сызықтық компонентін толық сипаттамайтын стратегиялық даму факторларын ескеру қажеттілігін көрсетеді.

Қорытынды. Зерттеу көрсеткендей, қарастырылып отырған кезең ішінде Қазақстанның ауыл шаруашылығы секторының орнықты даму стратегиясын іске асыру айқын институционалдық асимметриялармен сипатталды. Экономикалық басымдықтар әлі де ұлттық бақылау жүйесінде шешуші болып табылады, ал экологиялық және әлеуметтік тенденциялардың дамуы соншалықты дәйекті емес және салыстырмалы институттармен біріктірілмейді.

2015 жылдан 2024 жылға дейінгі негізгі көрсеткіштер динамикасын талдау саланың құрылымдық өзгеруін көрсетеді. Инвестициялық, өндірістік және экспорттық

белсенділіктің өсуі жұмыспен қамтудың қысқаруымен және техникалық компоненттің ұлғаюымен қатар жүреді, бұл ауыл шаруашылығын дамытудың капиталды қажет ететін және цифрлық моделіне көшуді көрсетеді.

Болжалды модельдеу нәтижелері орта және ұзақ мерзімді перспективада анықталған үрдістердің сақталуын растайды. Сонымен бірге цифрландыру қарқыны экологиялық және әлеуметтік тетіктердің институционалдық дамуынан озып келеді, бұл технологиялық жаңғырту мен басқару практикасы арасындағы алшақтықты арттырады.

Еуропалық Одақпен, Қытаймен және Ресеймен салыстырмалы талдау Қазақстанның орнықты даму моделін қалыптастырудың өтпелі кезеңінде екенін көрсетеді. Жетілген ESG институттары бар елдерден айырмашылығы, экономикалық даму логикасының үстемдігі әлі де сақталады және экологиялық және әлеуметтік компоненттердің интеграциясы шектеулі.

Тұтастай алғанда, алынған нәтижелер Қазақстанның аграрлық секторының орнықты дамуын институттандыру толық емес және экономикалық, экологиялық және әлеуметтік басымдықтардың теңгерімін ескере отырып, стратегиялық басқаруды одан әрі жетілдіру қажет деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Әдебиет тізімі

1. Ustaoglu E., Williams B. Institutional Settings and Effects on Agricultural Land Conversion: A Global and Spatial Analysis of European Regions // *Land*. – 2022. – Vol. 12, No. 1. – e47. – DOI: 10.3390/land12010047.
2. Garnett T., Appleby M.C., Balmford A., Bateman I.J., Benton T.G., Bloomer P., Burlingame B., Dawkins M., Dolan L., Fraser D., Herrero M., Hoffmann I., Smith P., Thornton P.K., Toulmin C., Vermeulen S.J., Godfray H.C.J. Sustainable intensification in agriculture: premises and policies // *Science*. – 2013. – Vol. 341, No. 6141. – P. 33–34. – DOI: 10.1126/science.1234485.
3. OECD. Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2023: Adapting Agriculture to Climate Change. – Paris: *OECD Publishing*, 2023. – DOI: 10.1787/b14de474-en.
4. World Bank. Food Security Update [Электрондық ресурс]. – URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/agriculture/brief/food-security-update> (қаралған күні: 08.03.2026).
5. Kalymbekova Z., Yerkinbayeva L., Kalymbek B., Kozhakhmetov Z., Kaldiyarov D. Formation of a Sustainable Model of Agro-Industrial Production as a Factor of Environmental Protection // *International Journal of Sustainable Development and Planning*. – 2025. – Vol. 20, No. 8. – P. 3371–3381. – DOI: 10.18280/ijstdp.200819.
6. Dzhumagulov A., Mistriukova I. Digital eco-transformation: Regulating sustainable agricultural practices in Kyrgyzstan // *E3S Web of Conferences*. – 2025. – Vol. 614. – e03023. – DOI: 10.1051/e3sconf/202561403023.
7. OECD. Kazakhstan // Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2023: Adapting Agriculture to Climate Change. – Paris: *OECD Publishing*, 2023. – DOI: 10.1787/b14de474-en.
8. Lerman Z., Sedik D. Transition to Smallholder Agriculture in Central Asia // *Journal of Agrarian Change*. – 2018. – Vol. 18, No. 4. – P. 904–912. – DOI: 10.1111/joac.12282 (қаралған күні: 09.07.2026).
9. Aitkhozhayeva G., Zhildikbayeva A., Pentayev T. Institutional Mechanisms and Efficiency in Sustainable Land Use: A Case from Almaty and Turkestan Regions // *Journal of Cultural Analysis and Social Change*. – 2025. – Vol. 10, No. 4. – P. 711–720. – DOI: 10.64753/jcasc.v10i4.2936.
10. European Commission. CAP Strategic Plans 2023–2027. – Brussels, 2023. [Электрондық ресурс]. URL: <https://agriculture.ec.europa.eu> (қаралған күні: 11.04.2026).
11. FAO. The State of Food and Agriculture 2023: Revealing the True Cost of Food to Transform Agrifood Systems. – Rome: FAO, 2023. [Электрондық ресурс]. – URL: <https://openknowledge.fao.org/handle/20.500.14283/cc7724en>. – DOI: 10.4060/cc7724en (қаралған күні: 28.03.2026).
12. International Labour Organization. ILOSTAT Database. – Geneva: ILO. [Электрондық ресурс]. – URL: <https://ilostat.ilo.org> (қаралған күні: 10.04.2026).
13. World Bank. Employment in agriculture (% of total employment) (modeled ILO estimate) (SL.AGR.EMPL.ZS). – Washington, D.C.: World Bank. [Электрондық ресурс]. – URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SL.AGR.EMPL.ZS> (қаралған күні: 10.04.2026).

14. Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. Официальная статистика. – Астана: БНС АСПиР РК. [Электрондық ресурс]. – URL: <https://stat.gov.kz> (қаралған күні: 11.04.2026).
15. Федеральная служба государственной статистики. Официальная статистика. – Москва: Росстат. [Электрондық ресурс]. – URL: <https://rosstat.gov.ru/folder/10705> (қаралған күні: 11.04.2026).
16. Eurostat. Farm labour force. – Luxembourg: European Commission. [Электрондық ресурс]. – URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/product/page/ef_lf_main (қаралған күні: 11.04.2026).
17. National Bureau of Statistics of China. Official Data. – Beijing: NBS of China. [Электрондық ресурс]. – URL: <https://www.stats.gov.cn/english/> (қаралған күні: 11.04.2026).

References

1. Ustaoglu E., Williams B. Institutional Settings and Effects on Agricultural Land Conversion: A Global and Spatial Analysis of European Regions. *Land*, 2022, 12(1), e47. DOI: 10.3390/land12010047.
2. Garnett T., Appleby M.C., Balmford A., Bateman I.J., Benton T.G., Bloomer P., Burlingame B., Dawkins M., Dolan L., Fraser D., Herrero M., Hoffmann I., Smith P., Thornton P.K., Toulmin C., Vermeulen S.J., Godfray H.C.J. Sustainable intensification in agriculture: premises and policies. *Science*, 2013, 341, 6141, pp. 33–34. DOI: 10.1126/science.1234485.
3. OECD. Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2023: Adapting Agriculture to Climate Change. Paris: *OECD Publishing*, 2023. DOI: 10.1787/b14de474-en.
4. World Bank. Food Security Update. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/agriculture/brief/food-security-update> (accessed: 08.03.2026).
5. Kalymbekova Z., Yerkinbayeva L., Kalymbek B., Kozhakhmetov Z., Kaldiyarov D. Formation of a Sustainable Model of Agro-Industrial Production as a Factor of Environmental Protection. *International Journal of Sustainable Development and Planning*, 2025, 20(8), pp. 3371–3381. DOI: 10.18280/ijstdp.200819.
6. Dzhumagulov A., Mistriukova I. Digital eco-transformation: Regulating sustainable agricultural practices in Kyrgyzstan. *E3S Web of Conferences*, 2025, 614, e03023. DOI: 10.1051/e3sconf/202561403023.
7. OECD. Kazakhstan. Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2023: Adapting Agriculture to Climate Change. Paris: *OECD Publishing*, 2023. DOI: 10.1787/b14de474-en.
8. Lerman Z., Sedik D. Transition to Smallholder Agriculture in Central Asia. *Journal of Agrarian Change*, 2018, 18(4), pp. 904–912. DOI: 10.1111/joac.12282.
9. Aitkhozhayeva G., Zhildikbayeva A., Pentayev T. Institutional Mechanisms and Efficiency in Sustainable Land Use: A Case from Almaty and Turkestan Regions. *Journal of Cultural Analysis and Social Change*, 2025, 10(4), pp. 711–720.
10. European commission. Cap strategic plans 2023–2027. Brussels, 2023. URL: https://agriculture.ec.europa.eu/cap-my-country/cap-strategic-plans_en (accessed: 11.04.2026).
11. FAO. The State of Food and Agriculture 2023: Revealing the True Cost of Food to Transform Agrifood Systems. Rome: FAO, 2023. URL: <https://openknowledge.fao.org/handle/20.500.14283/cc7724en> DOI: 10.4060/cc7724en (accessed: 28.03.2026).
12. International Labour Organization. ILOSTAT Database. Geneva: ILO. URL: <https://ilostat.ilo.org> (accessed: 10.04.2026).
13. World Bank. Employment in agriculture (% of total employment) (modeled ILO estimate) (SL.AGR.EMPL.ZS). Washington, D.C.: World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SL.AGR.EMPL.ZS> (accessed: 10.04.2026).
14. Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan. Official Statistics. Astana: BNS ASPR RK. URL: <https://stat.gov.kz> (accessed: 11.04.2026).
15. Federal State Statistics Service. Official Statistics. Moscow: Rosstat. URL: <https://rosstat.gov.ru/folder/10705> (accessed: 11.04.2026).
16. Eurostat. Farm labour force. Luxembourg: European Commission. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/product/page/ef_lf_main (accessed: 11.04.2026).
17. National Bureau of Statistics of China. Official Data. Beijing: NBS of China. URL: <https://www.stats.gov.cn/english/> (accessed: 11.04.2026).

INSTITUTIONAL ENVIRONMENT FOR THE IMPLEMENTATION OF THE STRATEGY OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF AGRICULTURE OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

S.P. Tamenova¹, G.II. Koptayeva², A.R. Shalbayeva^{1,2*}, Zh.A. Alaydar³

¹University Turan, Almaty, Kazakhstan

²Miras University, Shymkent, Kazakhstan

³Almaty Humanitarian and Economic University, Almaty, Kazakhstan

Summary. The article examines the institutional environment for the implementation of the strategy of sustainable development of agriculture in the Republic of Kazakhstan. The degree of integration of economic, environmental and social priorities in key strategic documents of agrarian policy for 2015-2024 has been assessed. Based on comparative institutional and statistical analysis, the specifics of the industry's transformation have been identified, reflected in the dynamics of key macroeconomic indicators and the results of cross-country comparisons with the EU, China and Russia. The predominance of the economic block in the system of state support has been established with limited development of environmental and social areas. It is shown that the agricultural sector of Kazakhstan is developing along the trajectory of modernization, accompanied by institutional asymmetry. The conclusion is made about the transitional nature of the sustainable development model and the need for a more balanced strategic management.

Keywords: sustainable development, agricultural policy of Kazakhstan, agricultural sector, institutional environment, ESG approach, strategic management, comparative institutional analysis.

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНАЯ СРЕДА РЕАЛИЗАЦИИ СТРАТЕГИИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ АПК РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

С.С. Таменова¹, Г.И. Коптаева², А.Р. Шалбаева^{1,2*}, Ж.Ә. Әлайдар³

¹Университет «Тұран», Алматы, Қазақстан

²Университет Мирас, Шымкент, Қазақстан

³Алматынський гуманітарно-економічний університет, Алматы, Казахстан

Резюме. В статье исследуется институциональная среда реализации стратегии устойчивого развития сельского хозяйства Республики Казахстан. Проведена оценка степени интеграции экономических, экологических и социальных приоритетов в ключевых стратегических документах аграрной политики за 2015–2024 гг. На основе сравнительно-институционального и статистического анализа выявлены особенности трансформации отрасли, отражённые в динамике основных макроэкономических показателей и результатах межстранового сопоставления с ЕС, Китаем и Россией. Установлено преобладание экономического блока в системе государственной поддержки при ограниченной развитости экологического и социального направлений. Показано, что аграрный сектор Казахстана развивается по траектории модернизации, сопровождаемой институциональной асимметрией. Сделан вывод о переходном характере модели устойчивого развития и необходимости более сбалансированного стратегического управления.

Ключевые слова: устойчивое развитие, аграрная политика Казахстана, сельскохозяйственный сектор, институциональная среда, ESG-подход, стратегическое управление, сравнительный институциональный анализ.

Авторлар туралы ақпарат:

Таменова Салтанат Сарсенбаевна – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, «Тұран» университеті, Алматы, Қазақстан, e-mail: s.tamenova@turan-edu.kz, ORCID ID: 0000-0002-2656-6040.

Коптаева Гульжамал Пернеевна – экономика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Мирас университеті, Шымкент, Қазақстан, e-mail: biznes_upravlenie2026@mail.ru, ORCID ID: 0000-0002-0494-6632.

Шалбаева Акмейир Рахматуллаевна* – PhD студенті, «Тұран» университеті, Алматы, Қазақстан; Мирас университеті, Шымкент, Қазақстан, e-mail: akmira777@mail.ru, ORCID ID: 0000-0002-5496-8354.

Әлайдар Жандос Әлайдарұлы – экономика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Алматы гуманитарлы-экономикалық университеті, Алматы, Қазақстан, e-mail: ageuuchet@gmail.com, ORCID ID: 0009-0007-2098-8916.

Information about the authors:

Tamenova Saltanat Sarsenbaevna – Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Turan University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: s.tamenova@turan-edu.kz, ORCID ID: 0000-0002-2656-6040.

Koptayeva Gulzhamal Perneevna – Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Miras University, Shymkent, Kazakhstan, e-mail: biznes_upravlenie2026@mail.ru, ORCID ID: 0000-0002-0494-6632.

Shalbayeva Akmeiir Rakhmatullayevna* – PhD student, Turan University, Almaty, Kazakhstan; Miras University, Shymkent, Kazakhstan, e-mail: akmira777@mail.ru, ORCID ID: 0000-0002-5496-8354.

Alaydar Zhandos Alaydaruly – Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Department of Accounting, Auditing and Statistics, Almaty Humanitarian and Economic University, Almaty, Kazakhstan, ageuuchet@gmail.com. ORCID 0009-0007-2098-8916.

Информация об авторах:

Таменова Салтанат Сарсенбаевна – кандидат экономических наук, доцент, Университет «Туран», Алматы, Казахстан, e-mail: s.tamenova@turan-edu.kz, ORCID ID: 0000-0002-2656-6040.

Коптаева Гульжамал Пернеевна – кандидат экономических наук, ассоциированный профессор, Университет Мирас, Шымкент, Казахстан, e-mail: biznes_upravlenie2026@mail.ru, ORCID ID: 0000-0002-0494-6632.

Шалбаева Акмейир Рахматуллаевна* – PhD студент, Университет «Туран», Алматы, Казахстан; Университет Мирас, Шымкент, Казахстан, e-mail: akmira777@mail.ru, ORCID ID: 0000-0002-5496-8354.

Әлайдар Жандос Әлайдарұлы – кандидат экономических наук, ассоциированный профессор, Алматинский гуманитарно-экономический университет, Алматы, Казахстан, e-mail: ageuuchet@gmail.com, ORCID ID: 0009-0007-2098-8916.

Алынды: 21.03.2026

Қарауға қабылданды: 20.04.2026

Онлайн қолжетімді: 30.06.2026